

USTADNAMƏ

Qafil könlüm, bu nə yoldu tutubsan,
Sərf elərsən nə kamaldı dünyada?
Dövlətə qul olub, gül tək açılma,
Çox sənin tək güllər soldu dünyada.

Küfrdən qəlbində bərkitmə barı,
Top dəyər, dağidar burcu, hasarı;
Çox sənin tək çöldə gözən şahmarı
Fələk kəməndinə saldı dünyada.

Guşunda sırğadı, sinəndə dağdı,
Ağıllı unutmaz necə ki, sağdı;
Dövlətdən qismətin beş arşın ağdı,
Çəkdiyin qovğadı, qaldı dünyada.

Fələk xarab etdi abadanları,
Zülmə söndürdü yanan şamları;
Hayıf, gözəllərin gül əndamları
Mara-mura qismət oldu dünyada.

Yığılar məxluqat, qurular məhşər,
Boyunlarda kəfən, əllərdə dəftər,
Onda vay halına, yazıq Ələsgər,
Özün getdin, sözün qaldı dünyada.

Ustadlar ustadnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun, düş-
mənin gözü tökülsün!

Bu qoca dünyada yox ömrə vəfa,
Görün olacaqdı nələr dünyada.
İnsan olan şirin-şirin danışar,
Heyvan olan gedər mələr dünyada.

Yeddi yerir, səkkiz çəkər, beş mələr,
Mənəm deyənlərin yurdu heş* mələr,

* Heç

Axan çaylar, qaynar bulaq, çeşmələr,
Necə olacaqdı sular dünyada?

Üstündən el köçmüş dağlar görmüşəm,
Dağılmış, talanmış bağlar görmüşəm;
Mənəm deyənləri ağlar görmüşəm,
Kimsə ağlar, kimsə gülər dünyada.

Səməd ki var, bir quruca cəsəddi,
Dünyada hamıya ölüm rəsətdi;
Qanlı fələk, bəs bu necə mürvətdi
Cavan oğlanlar da ölər dünyada?!

Ustadlar ustadnaməni üç deyər, biz də deyək üç olsun, düşmən
ömrü heç olsun!

Əgər bu dünyada ömr etsən yüz il,
Əlində təsbehin düzülhadüzül.
Nuh da ömr eylədi min doqquz yüz il,
Sanasan ki, bir gün, bir axşam qaldı.

Təkəbbür insana salam eyləməz¹,
Səyrəqib kimsəyə ənam eyləməz²,
Heç kəs bu dünyanı tamam eyləməz,
Çoxlar cəhd eylədi, natamam qaldı.

Qul Allahquluyam, ay nəşib eylə!
Şəcərdən baş verib, ay nə sib eylə³,
İskəndər mülküdü, aynası beylə,
Nə Cəmşid padşah, nə də Cəm qaldı⁴.

Sizə ərz eləyim Pitlis şəhərindən. Pitlis şəhərində kimdən, Hacı Sayaddan.

Pitlis şəhərində Hacı Sayad adlı varlı-karlı bir kişi var idi. Bunun dünyada heç kəsdən əskikliyi yox idi. Amma bir oğul-züryəti yox idi ki, öləndən sonra mal-dövlətinə sahib olsun. Hacı Sayad bir gün qazanları asdırıb, qoyunları kəsdirib, ehsan verdi, bütün ac qarınları doyurdu, yalavacları geydirdi, özü də əhd elədi ki, bir züryəti olsa, Qanlı çaya körpü saldırsın. Arvadı hamilə qaldı.

Hacı Sayad bunu gören kimi Qanlı çaya körpü saldı. Doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqədən sonra arvad yükünü yerə qoydu. Bundan bir cüt, yəni ekiz uşaq oldu: biri oğlan, biri qız. İndi təzəcə anadan olmuş uşaqlar ağlamaqda olsunlar, sən eşit Hacı Sayaddan. Arvad yükünü yerə qoyanda Hacı evdə yox idi, məsciddə namaz qılmağa getmişdi. Elə ki ona muştuluq verdilər, məsciddən çıxdı, həyətdən keçəndə qulağına bir çağa səsi gəldi. Çönüb hücrəyə baxanda gördü bir uşaqdı, əskiyə bükülüb, atıblar hücrəyə. Hacı uşağı əbasına büküb evə gətirdi, arvadına dedi:

– Ay arvad, şükür Allahın böyüklüyünə! Biz birini istəyirdik, o, üçünü verdi.

Arvad uşağı alıb, üz-gözünə baxdı, Hacıya qaytarıb dedi:

– Mən halal südümü haramzadaya verə bilmərəm. Apar qonşuluqdakı Xanı qarıya ver, o saxlasın. Bunları da mən özüm saxlayım, amma hələ adlarını qoymayaq.

Uşağı verdilər Xanı qarıya saxlamağa. Üç gündən sonra uşaqlara ad qoymağa başladılar. Bütün qarıları yığdılar.

Qarılar cürbəcür olur: Pərcahan, Hürcahan, Zorcahan; Napak qarı, İpək qarı, Köpək qarı...

Pərcahan qarı dedi:

– Oğlanın adını mən qoyacam. Bax, bunun adı olsun Sicimqulu. Ömrü də sicim kimi uzun olsun.

Bu qarını eşiyə çıxartdılar ki, səndən ad qoyan olmaz. Bu səfər Hürcahan qarı gəldi, dedi:

– Oğlanın adını Örkənqulu qoyacam. Həm enlənsin, həm də uzansın.

Buna da acıqları tutub, eşiyə çıxartdılar. Sonra Zorcahan qarı gəldi, dedi:

– Oğlanın adını qoyacam Çatıqulu.

Bunu da qovdular. İndi də gəldi Napak qarı:

– Oğlanın adını qoyacam Poladqulu ki, heç ölməsin.

Köpək qarı bunu eşidəndə irəli gəlib dedi:

– Oğlanların birinin adını Dəmirqulu, birini də Poladqulu qoyacam ki, adları kimi möhkəm olsunlar.

Bunu da çölə çıxardıb, İpək qarını çağırdılar. İpək qarı dedi:

– O qarılar qələt eləyir. Mən oğlanın adını qoyuram Məhəmməd, qızın adını Pəri, o tapılan oğlanın da adını Tapdıq.

Bəli, gün, ay gəlib keçdi, uşaqlar yaşa doldular. Oxuyub məktəbi qurtardılar. Bir gün çovuş⁵ gəldi ki, hər kim Məkkəyə gedir gəlsin.

Hacı Sayad hər il Məkkəyə gedərdi. Çovuşun səsini eşidən kimi dedi:

– Mən gedirəm Məkkəyə.

Hacı Sayadın arvadı Gülüstan dedi:

– Mən də gedəcəm.

Oğlu Məhəmməd dedi:

– Mən də gedəcəm.

Bunlar yol tədarükü gördülər. Yola düşəndə Hacı Sayad Tapdığı çağırırdı, dedi:

– Oğul, bacını sənə tapşırıram, səni də Allaha. Məkkədən doqquz aya kimi gələcəyik. Sən ona kimi bacına yaxşı muğayat ol. Qoyma darıxsın.

Qərək, bacısını Tapdığa tapşırıb, yola rəvan oldular. Bunlar getməkdə olsun, Tapdıq bacısıynan altı ay bacı-qardaş kimi rəftar elədi. Yeddinci aya ayaq qoyanda Xanı qarı onu küçədə gördü. Qarı Tapdığın halını soruşandan sonra dedi:

– Oğul, nə qayıırırsan? Bir şey əldə eləyibsənmi?

Tapdıq dedi:

– Qarı nənə, nə əldə eləyəcəm ki?

Qarı dedi:

– Necə nə əldə eləyəcəksən? Pəri xanımı. O sənın bacın ha döyül.

Tapdıq dedi:

– Bacım döyül?

Qarı dedi:

– Xeyr. O sənın bacın döyül. Əgər o sənın bacın olsa, onda bir qardaşın adını Məhəmməd qoyanda, sənın də adını Əhməd qoyardılar. Səni məsciddən tapıblar. Onun üçün də sənın adını Tapdıq qoyublar.

Bic söz həmişə bicin beyninə batar. Tapdıq bu sözü qarından eşidəndə çox sevindi, tez bazardan qayıdıb, nişanbazlıq üçün bir yaylıq aldı, gəldi Pəri xanımın yanına. Pəri xanım çox oxumuşdu. Ərəb, fars dillərində olan bütün kitabları qurtarmışdı. Gördü ki, Tapdığın gətirdiyi yaylıq xeyirli yaylıq deyil, soruşdu:

– Qardaş, bu nə yaylıqdı?

Tapdıq dedi:

– Xeyr, mən sənin qardaşın deyiləm. Mən səni alacam. Bu da nişan yaylığıdı, sənə almışam.

Pəri xanım dedi:

– Ay Tapdıq, Allaha bax, mən sənin bacınam. Belə şey olmaz.

Tapdıq dedi:

– Xeyr, elədi ki var. Mən səni alacağam. Öldü var, döndü yoxdu.

Pəri xanım dedi:

– Qardaş, bilirəm, şeytan sənin qəlbinə girib, amma lənət şeytana deyinən. Bu şər işdən çəkin!

Tapdıq tir deyib, sözünün üstə durdu. Pəri xanımın yaxasından əl çəkmədi. Pəri xanım yasəmən tellərindən üç dənə ayırıb, sinəsinə basdı, qardaşına yalvarmağa başladı:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Çıxma yoldan, qardaş, aman günüdü!
Alışıb oduna büryan olduğum,
Çıxma yoldan, qardaş, aman günüdü!

Mən tutaram ətəyindən dadınan,
Pərvanayam, qovrulmuşam odunan,
Məni rüsvay etmə bədnam adınan,
Çıxma yoldan, qardaş, aman günüdü!

Gələndə nə deyim mən o Hacıya?
Şirincə nemətim döndü acıya;
Heç qardaş da kəc baxarmı bacıya?
Tapdıq, çıxma yoldan, aman günüdü!

Bu dərd qalar Pəri xanın canında,
Pərvana tək yanar şamlar yanında;
Üzü qara durruq haqq divanında,
Çıxma yoldan, qardaş, aman günüdü!

Tapdıq başını bulayıb dedi:

– Mənə qəzəl oxuma! Elə şey yoxdu, alacam səni.

Pəri xanım dedi:

– Zərər yoxdu. Gəl çıxmaq balaxanaya⁷. Qırx pilləkəndən çıxdıqca mən nə desəm, sən də onu de. Sonra danışarıq.

Bəli, bunlar balaxanaya çıxmağa başladılar. Ayaqlarını pilləkənə qoyanda Pəri xanım dedi:

– Lənət şeytana!

Tapdıq da dedi:

– Lənət şeytana!

Belə-belə otuz doqquzunu çıxana kimi Tapdıq lənət şeytana dedi; qırxıncıya gələndə Pəri xanım soruşdu:

– Qardaş, necəsən?

Tapdıq dedi:

– Xeyr, elə şey yoxdu. Səni alacam.

Pəri xanım bu sözü eşidən kimi yerdən axtafanı götürdü, onun təpəsinə elə çırpdı ki, dığırlandı düşdü pilləkənin dibinə. Pəri xanımın genə ürəyi durmayıb, yendi Tapdığın yanına, başından ipək çarğatı açıb, onun başını sarıdı, götürdü otağa, bir həkim çağırıb, yarasını sağaltdı. Gün keçdi, ay dolandı, bir gün Tapdıq çıxıb eşikdə gəzirdi, birdən çovuş carraya-carraya gəlib, darvazadan içəri daxil oldu. Tapdıq soruşdu:

– Hacılar salamatdımı, çovuş?

Çovuş dedi:

– Hamısı salamatdı, budu, gəlirlər.

Tapdıq hamıdan xəlvət bir at yəhərləyib mindi, özünü yetirdi hacıların qabağına. Hacıları ziyarət eləyib, salamladı. Hacı Sayad dedi:

– Oğul, başına nə olub ki, sarımısən?

Tapdıq dedi:

– Əmi, heç soruşma! Burada desəm ayıbdı. Sonra deyərəm.

Hacı Sayad dedi:

– Yox, oğul, gərək deyəsən.

Tapdıq dedi:

– Əmi, nə deyim? Mənim yanımda bir qız qoyub gedibsən ki, mənə binamus elədi. Hər gün bir kişi gətirirdi. Mən öyüd-nəsihət verəndə vurub başımı da bu cür dağıtdı. Nə vaxtdı yatıram.

Hacı Sayad oğlu Hacı Məhəmmədi çağırıb dedi:

– Oğul, sən atını min, get, o üzü qara olmuş qızı öldür, köynəyini mənə gətir! Bizi binamus eləyib, papağımızı yerə soxub. Mənim gözümlə onu görməsin.

Hacı Məhəmməd atını minib, getdi qızın yanına.

Qız gördü ki, Məhəmməd gəlir. Özünü yetirdi ki, Məhəmmədin ayaq torpağını ziyarət eləsin. Məhəmməd qoymadı, dedi:

– Bacı, əvvəl böyük Allahdı, sonra böyük ata-anamızdı. Gedək əvvəl onları ziyarət elə, sonra məni ziyarət eləyərsən.

Pəri xanım istədi ki, at gətirsin, Məhəmməd qoymadı, dedi:

– Bir at bəsdı, gəl tərkimə min, gedək!

Pəri xanımı tərkinə götürüb, hacılar gələn tərəfə yox, bir başqa tərəfə atı sürdü. Pəri xanım dedi:

– Qardaş, hacılar o tərəfdən gəlmirmi? Atı bu tərəfə niyə sürürsən?

Məhəmməd dedi:

– Xeyr, indi bu yolnan gəlirlər.

Sürhasür, gedib bir qəbiristanlığa çatdılar. Məhəmməd burda atı əylədi, dedi:

– Bacı, düş! Atamın buyruğudu, səni öldürəcəm.

Biynəva Pəri ağlaya-ağlaya düşüb dedi:

– Ay qardaş, məni niyə öldürürsən?

Məhəmməd dedi:

– Bacı, atamın buyruğudu. Tapdıq deyib ki, sən binamus işlər görmüsən. Gərək öləsən.

Pəri xanım dedi:

– Qardaş, mən binamus olmamışam. Binamus Tapdıq olub. O məni almaq istədi, mən razı olmadım. Məndən əl çəkmədi. Vurdum başını yardım.

Məhəmməd inanmayıb dedi:

– Yox, atamın əmrıdı, gərək səni öldürəm.

Pəri xanım ağlaya-ağlaya dedi:

– Qardaş, qoy bir neçə kəlmə söz deyim, sonra öldür.

Pəri xanım saçından üç tel ayırıb, sinəsinə basdı, görək qardaşına nə dedi:

Aldı Pəri xanım:

Başına döndüyüm, gülüzlü qardaş,
Öldürmə, xudaya bağışla məni!
Ağlaram, didəmdən gedər qanlı yaş,
Öldürmə, Allaha bağışla məni!

Məhəmmədin Pəri xanıma yazığı gəldi. Aldı, onun cavabında dedi:

Başına döndüyüm, gülüzlü bacı,
Bacı, qarı görmə bu işdə məni!

Öldürəcəm səni, yoxdu əlacım,
Bacı, qarı görmə bu işdə məni!

Aldı Pəri xanım:

Qardaş, söylə görüm taxsırım hası?
Silinsin, könlümün qalması pası;
Məni öldürəndə özün tut yası,
Adın Məhəmmədə bağışla məni!

Aldı Məhəmməd:

Ay bacı, mən neyləmişəm, neylərəm,
Xəncərinən qara bağrım teylərəm;
Bir canım var, sənə qurban eylərəm,
Bacı, qarı görmə bu işdə məni!

Aldı Pəri xanım:

Mən Pəriyəm, yalvarıram dadınan,
Pəvanayam, qovrulmuşam odunan;
Sən məni öldürmə bədnam adınan,
Adın Məhəmmədə bağışla məni!

Aldı Məhəmməd:

Çərxi-fələk gör nə işlər qayırdı,
Səni məndən, məni səndən ayırdı;
Hacı Sayad Məhəmmədə buyurdu,
Bacı, qarı görmə bu işdə məni!⁸

Söz tamama yetdi. Məhəmməd baxdı ki, gözləri baxa-baxa bacısını öldürməyə əli varmayacaq. Çox fikirləşib dedi:

– Bacı, mən sənə inanıram. Daha səni öldürməyəcəyəm. Gəl atdan düşək, burda bir qədər dincələk, sonra gedərik, əhvalatı atama deyərəm.

Pəri xanım atdan yerə düşən kimi Məhəmməd daldan ona bir qılınc vurdu. Qılınc Pəri xanımın kürəyinin arasından dəyib parçaladı. Məhəmməd onu ölmüş bildi, qanlı paltarını götürüb, geri qayıtdı, atasının qulluğuna getdi.

Atası soruşdu:

– Oğul, öldürdünmü?

Məhəmməd dedi:

– Bəli, öldürdüm.

Hacı Sayad dedi:

– Oğul, çörəyim sana halal olsun! Yaxşı oldu ki, mən o çəpəlin üzünü görmədim.

İndi sizə kimdən xəbər verim, Pəri xanımdan. Pəri xanım gecənin bir vaxtı ayılıb gördü ki, bərk tərləyib. Əlini o tərəfinə, bu tərəfinə vurdu, baxdı ki, xeyr, bu tərə deyil, qandı. Baxdı ki, qardaşı onun kürəyini iki parça bölüb. Yaraları sızım-sızım sızıldayır. Aldı, görək ağlaya-ağlaya nə dedi:

Namərd fələk, nələr gətdin başıma?!
Mədəd Allah, səndən mənə bir imdad!
Bilməm kimlər zəhər qatdı aşıma,
Mədəd Allah, səndən mənə bir imdad!

Həsərət qaldım vətənimə, elimə,
Qan bulaşib müşkü ənbər telimə,
Qardaş adı daha gəlməz dilimə,
Mədəd Allah, səndən mənə bir imdad!

Ülkər doğub, odu, aydan ucadı,
Gələn bəzircandı, gedən xocadı;
Bir deyən yox Pəri xanım necədi,
Mədəd allah, səndən mənə bir imdad!

Pəri sözünü tamama yetirdi, sürünə-sürünə yaxındakı meşəyə girdi. Az süründü, çox süründü, bir də gördü ki, bir başı kəsik çinar var. Çinarın üstünə çıxmaq istəyəndə ayağı sürüşüb, düşdü çinarın oyuğuna. Yarası elə bərk ağrıdı ki, özündən gedib, qaldı çinarın oyuğunda.

İndi sizə hardan xəbər verim, vanlı Alı xandan. Alı xan gecə vayğasında gördü ki, bir tərlən tapıb, amma qanadı qırıqdı. Sabah açılan kimi Qara Vəzir çağırdı, dedi:

– Qara Vəzir, bir vayğa görmüşəm, onu yoz!

Qara Vəzir dedi:

– Yozaram, de görüm nə görmüsən?

Alı xan yuxusunu Qara Vəzirə nağıl elədi. Qara vəzir dedi:

– Bir yaxşı şey tapacağıq. Amma budu deyirəm, nə tapsaq, görək yarı bölək. Özü də şey meşədədi.

Alı xan dedi:

– Yaxşı, bölərik. İndi sən atları yəhərlə, işıqlanmamış gedək meşəyə. Bəlkə, güzərimizə xeyir şey düşdü.

Atlarını yəhərləyib, başladılar yola. Ağızları düşdü həmənin qız qalan qəbiristanlıqdan. Qəbiristanlıqda bir kəklik gördülər. Alı xan kəkliyi vurmaq istədi. Kəklik uçub Pəri xanım olan ağacın başına qondu.

Alı xan Qara Vəzirə dedi:

– Vəzir, deyəsən, uğrumuz xeyir olmadı. Birinci ovumuz boş çıxdı.

Vəzir kəkliyin dalınca gedib ağaca çatanda gördü ki, bir işıq gəlir. Vəzir işığa yaxınlaşıb gördü bu bir gözəl qızdı, yaralayıb atıblar bu-
raya. Bu şox da bunun şoxudu. Qara Vəzir istədi kəkliyi vurub aparsın, amma bu gözəlin burda olmasını Alı xana deməsin. Bir də dedi, xeyr, Alı xan bilər, mənə öldürər. Gəl qayıt, de, amma qoyma qızı aparsın. Əgər aparsa, sağalıb Alı xana gedəcək, mənə bəyənməyəcək. Bəli, vəzir qayıdıb gəldi Alı xanın yanına, dedi:

– Alı xan, vayğamız hasıl olub. O ki sən vayğa görmüştün: bir quş, qanadı da qırıq, mən də yozmuşdum ki: bir yaxşı şey tapacağıq, bir gözəl qız imiş, özü də yaralı, odu, oturub ağacın oyuğunda.

Alı xan dedi:

– Gedək görək.

Getdilər həmənin qız olan ağacın yanına. Gördülər ki, bu bir elə gözəldi ki, heç belə gözəl yoxdu. Bunlar qızı çağırdılar. Qız özündən getmişdi. Bunların səsinə ayılıb, öz-özünə fikirləşdi ki, utanmaqdan keçib; gəl bunlardan paltardan-zaddan istə. Odu ki, dedi:

– Ay səsi gələn, Allahı seversən, mana bir dəst paltar ver, geyinim. Yaralıyam, çılpagam. Özüm də zənən xeyləgiyam. Geyinim, sonra bir neçə kəlmə sözüm var.

Alı xan atın türkindən bir dəst öz paltarından çıxardıb atdı ona tərəf. Pəri xanım geyinib paltarı elə ki çıxdı, Alı xan gördü bu elə bir gözəldi ki, tayı-bərabəri yoxdu. Özünü saxlaya bilməyib, aldı, görək nə dedi:

Səhər seyri bir ov çıxdı qarşıma,
Könül sevdi sənə kimi maralı.

Üzündü mahitab, camalın günəş,
Eylə bildim yerin, göyün qaralı.

Aldı Pəri xanım:

Başına döndüyüm, ay cavan oğlan,
Könlüm dərd əlindən olub yaralı.
Gecə-gündüz mən eylərəm ahü-zar,
Gəlməyir səbrimin əsla qəralı*

Aldı Alı xan:

Səyrağıblar bir araya gəlməsin!
Danışban gizlin sirrin bilməsin!
Tanrı səni məndən ayrı salmasın!
Dəli könül dönməz səndən aralı.

Aldı Pəri xanım:

Səyrağıblar bir araya gəldilər,
Danışban gizlin sirri bildilər,
Qara bağrım dəlik-dəlik dəldilər,
Pünhan-pünhan gül irəngim saralı.

Aldı Alı xan:

Çapardan ayrılıb, gəlmişəm pünhan,
Deyim məkanımı nişanbanışan;
Xəbər alsan – mənəm vanlı Alı xan,
Söylə görüm, sənəin əslin haralı?

Aldı Pəri xanım:

Səhər-səhər doğan dan ulduzuyam,
Aşıqların söhbətiyəm, sazıyam;
Adım Pəri, Hacı Sayad qızıyam.
Xəbər alsan o Pitlisin maralı⁹.

* Qərarı

Bunlar sözlərini qurtaran kimi Qara Vəzir dedi:

– Xan, atını sür, gedək! O, xeyirli adam deyil. Əgər xeyirli adam olsaydı, onu yaralayıb buraya atmazdılar. Kim bilsin nə yuvanın quşudu?

Alı xan bir vəzirə baxdı, bir də qıza baxıb, atın boynuna vurdu, getmək istədi.

Pəri xanım gördü ki, Qara Vəzir Alı xana bəd qandırdı. Bunlar gedəcək, amma özü burda qalacaq. Can şirindi, əgər burda qalsa öləcək. Aldı, görək Alı xanı nə təhər geri qaytarır:

Atamı, anamı yaman qandırdı,
Zalım Tapdıq, xan, başına döndüyüm!
Zalım qardaş şan-şan etdi sinəmi,
Yaram verir qan, başına döndüyüm!

Uğradım çöllərə, mən oldum ahu,
Yetişsin dadıma şahların şahı;
Qismət belə yazıb əlbət ilahi,
Qəbul eylə sən, başına döndüyüm!

Mən sığındım məzar sandıq daşına,
Bir rəhm eylə gözdən axan yaşına,
Pəriyəm, Alı xan, dönnəm başına,
Apar məni, can, başına döndüyüm!¹⁰

Alı xanın ürəyi yumşaldı, geri qayıdıb dedi:

– Qara Vəzir, gəl bunu götürüb aparaq. Yazıqdı. Baxarıq, əgər yaxşı adam oldu, bir zatı yaxşı adama verərik. Əgər pis adam oldu, biz də bir axmaq adama verərik, yaxamızdan rədd olub gedər.

Alı xan əlini uzadıb, Pəri xanımın əlindən tutdu, aldı tərkinə, gətirdi öz evinə. O saat bir həkim gətirdi. Həkim başladı Pəri xanımın yarasını müalicə eləməyə. Pəri xanımın yarası sağaldıqca gözəlliyi də ziyadalaşırdı. Elə ki Pəri xanımın yarası sağaldı, gözəlliyi oldu birə beş. Qızın eşqi Alı xanın sinəsinə düşdü. Alı xanın ürəyi başladı eşqdən alışıb yanmağa. Amma Qara Vəzir işi bururdu ki, bururdu. Bir gün vəzir Alı xana dedi:

– Çox da ki, aşiq olmusan. Biz buna şərikik. Görək qızı ortasından iki bölək. Aramızda şərtimiz var.

Camaat – ağıllı, dəli yığılıb dedilər ki, sağ adamı öldürmək olmaz. Hərəniz bir üzük qayırtdırın, adınızı da üstünə yazdırın, göndərin qıza. Kimə getmək istəsə, onun üzüyünü götürsün. Daha onda dava da kəsilər. Bunlar iki üzük qayırtırdılar. Birini Qara Vəzir adına, birini də Alı xan adına. Hər üzüyü bir məcməyinin içinə qoyub, üzünə də sərpüş çəktilər, Pəri xanıma göndərdilər. Pəri xanım üzüklərin üstünü oxudu, Alı xanın üzüyünü qoydu gözünün üstünə, sonra keçirdi barmağına. Bu işdən sonra Qara Vəzirin sözü olmadı danışsın. Amma ki, qarnında xayınlıq saxladı.

Bəli, bu gündən Alı xan toy tədarükü gördü. Yeddi gün, yeddi gecə toy çaldırıb, Pəri xanımı aldı.

İndi onlar ömür sürməkdə olsunlar; bir neçə müddət gəldi keçdi. Pəri xanımın bir cüt oğlu oldu. Birinin adını Məhəmməd, birinin adını Əhməd qoydular. Bunlar böyüyüb, səkkiz yaşa çatdılar. Məktəbdə oxumağa başladılar. Bir günləri Məhəmmədnən Əhməd məktəbdən gəldikləri yerdə gördülər ki, anaları ağlayır. Məhəmməd dedi:

– Ana, niyə ağlayırsan?

Pəri xanım dedi:

– Oğul, bəs mən ağlamayım kim ağlasın? Mənim də elim, obam, atam, anam var.

Uşaqlar gedib əhvalatı atalarına söylədilər. Üstəlik xahiş elədilər ki, onları Pitlis şəhərinə göndərsin.

Alı xan hökm elədi, qırmızı kəcavələr quruldu. Qoşun cəm oldu. Qırmızı kəcavəyə Pəri xanım minib, Məhəmmədnən Əhmədi də bahəm kəcavədə əyləşdirdi. Alı xan Qara Vəziri qoşuna sərkərdə elədi. Kəcavə yeriyəndə Alı xanın ürəyi durmayıb dedi:

– Pəri xanım, əylən, sənə deyiləsi sözüm var, qulaq as!

Aldı Alı xan:

Başına döndüyüm, alagöz Pərim,
Pərim, gedərgisən, haçan gələssən?
Sənə qurban olsun canınan sərim,
Pərim, gedərgisən, haçan gələssən?

Aldı Pəri xanım:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Yarım, gedərgiyəm, genə gələrəm.

Zay olmasın ağlın, huşun, kamalın,
Yarım, gedərgiyəm, genə gələrəm.

Aldı Alı xan:

Sizin yerlər bağçalımı, barlımı?
Gilaslımı, heyvalımı, narlımı?
Çünki aparırsan bir cüt oğlumu,
Pərim, gedərgisən, haçan gələssən?

Aldı Pəri xanım:

Uca dağdan cada yollar aşıldı,
Qürbət eldə qara bağrım bişibdi,
Sayad atam genə yada düşübdü,
Bəyim, gedərgiyəm, genə gələrəm.

Aldı Alı xan:

Alı xan deyərlər mənim adıma,
Darda qalsam, qırxlar yetər dadıma;
Hər vaxt mənim Pəri düşər yadıma,
Pərim, gedərgisən, haçan gələssən?

Aldı Pəri xanım:

Atam məni bağlamışdı nəzirə,
Qürbət eldə yurdum oldu cəzirə;
Mən Pərimi tapşırmazdın Vəzirə,
Bəyim, gedərgiyəm, genə gələrəm¹¹.

Sözlərin tamama yetirdilər. Amma Alı xan Pəri xanımın işarəsini başa düşmədi. Pəri xanım da sözünü açıq deyə bilmədi. Kəcavələr yola düşdü. Pəri xanım Alı xandan ayrıldı. Günə bir mənzil, teyyi-mənazil, çox getdilər, az getdilər, bir neçə gündən sonra gedib bir meşəyə çatdılar. Gecəni bu meşədə qalası olanda Qara Vəzir qoşun əhlinə dedi:
– Bu gecə qarovulu özüm çəkəcəm. Hamınız yıxılın rahat yatın!

Qoşunda olanlar beş-bir, üç-bir dağılıb, meşənin içində yatdılar. Gecədən bir az keçəndə Qara Vəzir Pəri xanımın çadırına daxil oldu. Pəri xanım onu görəndə işi başa düşdü. Amma özünü bilməməzliyə vurub dedi:

– Vəzir, gecənin bu vaxtı nə üz verib ki, gəlmisən?

Qara Vəzir cavab verdi:

– Sən onu bilirənmi ki, biz səni Alı xannan şərik tapmışdıq?

Pəri xanım dedi:

– Nə demək istəyirsən? Tapmayaydınız, sizə yalvarmışdım ki, gəlib məni tapasınız.

Qara Vəzir dedi:

– Onu demək istəyirəm ki, indiyənə kimi Alı xanın idin, indi də atəngilə gedib qayıdana qədər mənim olacaqsan.

Pəri xanım başladı Qara vəzirə dəlil-dəlalat eləməyə. Amma nə qədər dedisə, kar eləmədi. Axırda Qara Vəzir dedi:

– Mənnən başbirlik eləməsən, böyük oğlunu öldürəcəm.

Pəri xanım cavab verdi ki:

– Oğlumu yox, özümü də öldürəsən, heç elə şey ola bilməz.

Qara Vəzir bərk acıqlandı. O saat Pəri xanımın böyük oğlu Məhəmmədin yanına gəldi, qılıncı çəkdi, yatdığı yerdə başını kəsmək istəyəndə Pəri xanım gözlərinin yaşını tökdü. Aldı, görək nə dedi:

Başına döndüyüm, ay Qara Vəzir,
Öldürmə oğlumu, aman günüdü!
Allah üstümüzdə hazırды, hazır,
Öldürmə oğlumu, aman günüdü!

Rəhm elə bağmana, pozma bu bağı,
Ana ürəyinə gəl vurma dağı;
Əridi, könlümün qalmadı yağı,
Öldürmə oğlumu, aman günüdü!

And içirəm mərd igidlər sərinə,
Yaradanın ərəninə, pirinə,
Qiya baxsam, səni salar dərinə,
Öldürmə oğlumu, aman günüdü!

Mən Pəriyəm, həsrət qaldım beş günə,
Fələk kəmənd atdı ömrüm köşkünə;
Adı bəlli Məhəmmədin eşqinə,
Öldürmə oğlumu, aman gününü!¹²

Qara Vəzir onun yalvarmağına baxmayıb, Məhəmmədin başını kəsdi. Dedi:

– Min yalvarsan da, ağlasan da səndən əl çəkmərəm. İndi nə deyirsən? Əgər genə də razı olmasan, kiçik oğlun Əhmədin də başını kəsəcəm.

Pəri xanım ağlaya-ağlaya dedi:

– Oğlanlarımın başını kəsməyəsən, neyləyəsən, genə razı olmaram.

Qara Vəzir o saat çəkib qılıncı, Əhmədin də başını kəsdi.

Pəri xanım şivən elədi, oğlanlarının qanına boyandı, amma zalım vəzirin ona ürəyi yanmadı, ondan əl çəkmədi. Pəri xanım qaçmaq üçün kələk qurub dedi:

– Çox gözəl, mənim də istədiyim bu idi. Uşaqlar sirrimizi açardı. İndi sən mənimsən, mən də sənin. Bu gündən sonra kef sürərik.

Qara vəzir ona yaxınlaşmaq istədi. Pəri xanım dedi:

– Ancaq hələlik mənə yaxın gəlmə. Ürəyim çox pəjmürdədi. Qoy bir çölə çıxım, bəlkə hava dəyə mənə, bir az kefim açıla.

Qara Vəzir dedi:

– Qaçarsan.

Pəri xanım dedi:

– İndi ki inanmırsan, belimə kəndir bağla.

Qara vəzir buna razı oldu. Bir kəndir gətirdi, bir ucunu Pəri xanımın belinə bağladı, o biri ucundan da özü bərk-bərk tutdu. Pəri xanım yeri-yeri belindən kəndiri açdı, bir kola bağladı. Çarğatını da kolun başına atıb, asta qaçan namərddi, meşə ilə qaçmağa başladı.

Qara vəzir çox gözlədi, Pəri xanımdan səs çıxmadı. Kəndirdən tuta-tuta gedib baxdı ki, Pəri xanım hayandadı? İp kola bağlanıb. Qara vəzir işi belə görəndə tez qılıncını sivrilib, öz bədənini bir neçə yerdən yaraladı. Çığır-bağır qoparıb, qoşunu topladı ki:

– Ay aman, özünüzü yetirin! Haramılar tökülüb uşaqları qırdılar, məni də doğradılar. Pəri xanıma da apardılar.

Qoşunda olanlar istədilər Pəri xanımın dalınca gedələr, Qara vəzir qoymadı. Qorxdı ki, işin üstü açılsın. Əmr elədi kəcavəni qara bəzədilər,

uşaqların meyitlərini kəcavəyə qoyub, geri qayıtdılar. Bunlar geri dönməkdə olsunlar, sizə Pəri xanımdan xəbər verim.

Pəri xanım meşəynən qaçıb, atasının Qanlı suya saldırdığı körpünün üstünə gəldi. Qələmi çıxardıb, ağlaya-ağlaya görək nə yazdı:

Gedən bəzirganlar, gələn xocalar,
Bu kağızı Alı xana yetirin!
Evim yıxdı ay qaranlıq gecələr,
Bu kağızı Alı xana yetirin!

Yazımı yazanın sına qələmi,
Qaraymış yazısı, bədmiş kələmi;
Oğlanlarım qırdı zalım haramı,
Bu kağızı Alı xana yetirin!

Dərmanım bir ikən dərdim oldu yüz,
Bir həkimdi, bir loğmandı, bir də siz;
Öz adım Pəridi, məkanım Pitlis,
Bu naməni Alı xana yetirin! ¹³

Pəri xanım kağızı yazıb, körpünün üstə bir daş altına qoydu. O biri tərəfdən də bir sövdayar karvanı gəlib körpünün kənarında əyləndi. Sövdayarbaşı nökerini çağırıb dedi:

– Oğul, get bir az su gətir!

Nökər suya gedəndə gördü ki, körpünün üstə bir işıq düşüb. Özü də bəni-insan işığıdı. Bir addım irəli atıb gördü körpünün üstə bir qız oturub ağlayır. Işıq da onun işığıdı. Nökər buna valeh olub, fikirli-fikirli qabı çaya basdı. Qabın çölü islandı, içinə su dolmadı. Nökər qabı aparıb sövdayara verdi ki, su içsin. Sövdayar gördü qabın içi boşdu, nökerdən soruşdu:

– Bəs niyə qabı boş qaytarmısan?

Nökər cavab verdi:

– Sövdayar sağ olsun, körpünün üstündə bir gözəl qız gördüm, ağlım başımdan çıxdı. Təxsir məndə deyil.

Sövdayar qız adı eşitcək tələsik başmağının birini əlinə alıb, birini də ayağına geyib, körpüyə yüyürdü. Getdi gördü ki, lələ köçüb, yurdu ağlayır. Heç kim yoxdu. Ancaq bir kağız var. Kağızı oxuyub,

məzmunundan hali oldu. Sövdəyar şəhərbəşəhər, kəndbəkənd kağızı gəzdirib, sahibini axtarmaqda olsun, eşit Qara Vəzirdən.

Qara Vəzir kəcavəni qara boyayıb, Vana çatdı. Alı xan işdən halı olub, başına-gözüne döydü. Uşaqlarını dəfn eləyib, gecə-gündüz dərd çəkməkdə olsun, eşit Pəri xanımdan.

Pəri xanım bir təpənin başına çıxmışdı. Gördü ki, bir sürü qoyun otlayır, bir çoban da çomağa söykənib, qoyunun yanında durub. Çoban Pəri xanımı görüb, ona tərəf getmək istədi. Baxdı ki, qız ondan qorxur, dedi:

– Bacı, qorxma, irəli gəl, görüm nəçisən?

Pəri xanım irəli gəlib dedi:

– Çoban qardaş, sənə deyiləsi bir neçə sözüm var, mən deyim, sən qulaq as!

Aldı Pəri xanım:

Nagah yerdən urcah oldum,
İmdad eylə mənə, qardaş!
Mən fəğrın bu günündə
İmdad eylə mənə, qardaş!

Aldı çoban:

Nagah yerdən urcah oldun,
Dərdin söylə mənə, bacı!
Bəlkə bir ilac eyləyəm,
Dərdin söylə mənə, bacı!

Aldı Pəri xanım:

Mənim bu halım bilərlər,
Əl açıb yaman gülərlər;
İndi dalımca gələrlər,
İmdad eylə mənə, qardaş!

Aldı çoban:

Dərin dəryaya dalaram,
Canım odlara salaram,

Sənin qisasın alaram,
Dərdin söylə mənə, bacı!

Aldı Pəri xanım:

Pəriyəm, nədi günahım?
Ərşə dayanıbdı ahım;
Bir Alı xandı pənahım,
İmdad eylə mənə, qardaş!

Aldı çoban:

Nə gəzirsən dağdan-dağa?
Canım canına sadağa;
Qadan gəlsin bu Budağa,
Dərdin söylə mənə, bacı!

Pəri xanım dillə də dedi:

– Qardaş, ikimiz də and içək, qardaş–bacı olaq!

Çoban dedi:

– Olaq!

Hər ikisi and içib, bacı–qardaş oldular. Pəri xanım dedi:

– İndi gəl paltarını ver mənə geyim. Mənim də paltarımı bas xurcuna, bərabər gedək, anan–bacın varsa, apar onların yanına.

Çoban razı oldu. Gətirib ona bir dəst kişi paltarı verdi. Pəri xanım kişi paltarı geyindi, öz paltarını xurcuna basıb, qoydu eşşəyin belinə. Keçələ oxşamaqdan ötrü başına da bir qarın sələsi keçirib, saçını içinə doldurdu. Çoban qoyunun qabağına düşüb, qoyunu çəkdi. Pəri xanım da qoyunun dalında, kağız çıxardıb, ağlaya–ağlaya bu sözləri yazdı:

Başına döndüyüm, ay çoban qardaş,
Harda görsən, Alı xana de gəlsin!
Didəmdən tökürəm mən qan ilə yaş,
Harda görsən, Alı xana de gəlsin!

Yəqin tanıyarsan görcəyin onu,
Oddan köynəyidi, alovdan donu;
Yaxandan tutaram qiyamət günü,
Harda görsən, Alı xana de gəlsin!

Adım Pəri xanım, Alı xan butam,
Çərx-fələk eylədi mənə yüz sitəm;
Qoymadı mətləbə, murada çatam,
Mənsur kimi çəkdi dara, de gəlsin!¹⁵

Kağızı yazıb tamama yetirdi, çomağın ucuna bağlayıb, çobanın dalınca tulladı, qaçıb, özünü genə meşəyə saldı. Çoban bir də baxdı ki, Pəri yoxdu. Sürünü haylayıb, kəndə apardı. Hər kəsin qoyununu özünə verdi, Pəri xanımın paltarları olan xurcunu da çomağının başına keçirib, onu axtarmağa getdi. İndi eşit Pəri xanımdan.

Pəri xanım özünü yetirdi Pitlis şəhərinə. Gördü ki, Tapdıq oturub külafirəngidə. Pəri xanım ona yaxınlaşıb dedi:

– Ay qardaş, mən qərrib bir oğlanam. Məni nökrə tutarsanmı?

Tapdıq cavab verdi ki:

– Yaxşı gəlmişən. Elə sənə kimi bir bəduğur keçəl lazımdır ki, hər gördükcə kəffərə verək.

Bu dəmdə Hacı Sayad eşiyə çıxdı. Pərini keçəl libasında görüb dedi:

– Oğul, irəli gəl görüm, nə işin sahibisən?

Pəri xanım irəli gələndə Hacı Sayad gördü ki, bunun gözü lap Pəri xanımın gözüne oxşayır. Bir ah çəkdi, dudu-damağına ləzzət verdi. Dedi:

– Oğul, əlindən nə iş gəlir?

Pəri xanım dedi:

– Hər bir şey əlimdən gələr. Amma simavar qoymaq, stəkan yumaq olsa, lap yaxşı olar.

Hacı dedi:

– Oğul, gəl. Danışmaq da lazım deyil. Nə istəsən verəcəm.

Pəri xanım burda qalmaqda olsun, sənə kimdən xəbər verim, Alı xandan.

Alı xan fikir elədi ki, bir toğlusu, çəpişi itən axtarır, sənə Pəri xanım kimi vəfalı yarın itib, niyə durmusan? Dəmirçiyə bir dəmir hasa, bir dəmir çarix qayırtırdı, and içdi ki, bu hasa gödələnə, çarix dağılana kimi Pəri xanıma gəzəcəm.

Qara Vəziri də çağırıb, özü ilə götürdü, hər ikisi dərvişlibas olub, yola düşmək istəyəndə Alı xanın anası razı olmadı. Bu zaman Alı xan götürdü, görək anasına nə dedi:

Qadir Allah, sən bilirsən,
Nə bəlalı başım mənim!
Durum, başım alım gedim,
Artıbdı təşvişim mənim!

Əlimdən uçurtdum bazım,
Dərdimi kağıza yazım;
Gərək gedim qürbət gəzim,
Dərvişlikdi işim mənim!

Baxar gözü, yarı görməz,
Qoçaq qoçaqdan iz sormaz,
Axar çeşmim seli, durmaz,
Ceyhun olub yaşı mənim.

Alı xan eyləyir nəzir,
Yaradan üstündə hazır;
Boynu sınımış Qara Vəzir
İtirdi sirdaşım mənim!¹⁶

Söz tamama yetişdi. Alı xan anası ilə bülbul güldən ayrılan kimi görüşüb ayrıldı. İstanbula tərəf yola düşdü.

İndi Alı xan, yanında da Qara Vəzir İstanbula çatmaqda olsunlar, sənə deyim Nərgiz xanımdan.

Nərgiz xanım külafirəngidə əyləşib, ətrafa tamaşa eləyirdi, bir də gördü ki, budu, küçə ilə iki dərviş gəlir. Baxdı ki, dərvişlərin biri qara, kifir bir adamdı, amma ikincisi bir oğlandı ki, yemə, içmə, elə xətti-xalına tamaşa elə. Bir onluq qızıl qarabaşa verib dedi:

– Apar bunu o qabaqda gələn dərvişin kəşkülünə sal, adını da xəbər al.

Qarabaş gətirib qızılı kəşkülə salanda dərviş qızılı çıxardıb, geri verdi, dedi:

– Bala, biz pul yağın dərvişdən deyilik. Bizim dərdimiz var, dərd əhliyik.

Qarabaş soruşdu:

– Bə adın nədi?

Dərviş cavab verdi:

– Mənim adım Alı dərvişdi, onun adı Qara dərviş.

Qız qayıdıb getdi, pulu Nərgiz xanıma verib dedi:

– Deyirlər biz pay alan dərviş deyilik, biz dərd əhliyik. Özü də o qabaqda gələnin adı Alı dərvişdi, sonra gələnin Qara dərviş.

Nərgiz xanım bir könüldən min könülə Alı xana aşiq oldu. Onları evə dəvət elədi. Telindən bir tük ayırıb, görək Alı xana nə dedi.

Aldı Nərgiz:

İltimas eylərəm, ay Alı dərviş,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən!
Sən də mənim kimi eşq oduna düş,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən!

Aldı Alı xan:

İltimas eyləmə, ay Nərgiz xanım,
Gedərgi qonağam, qala bilmərəm.
Nə müddətdi bir tərənəm itibdi,
Soraqçıyam, soraq ala bilmərəm.

Aldı Nərgiz:

Mənəm bu yerlərin sultanı, xanı,
Tutmuşam dəstimdə gülü, reyhanı.
Mən səni sevirəm, sən də sev məni,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən!

Aldı Alı xan:

Mənim yarım geyər alı, qırmızı,
İşvəsi, qəməsi yandırır bizi.
Bağın bənövşəsi, gülü, nərgizi,
Ondan qeyri gülü dəyə bilmərəm.

Aldı Nərgiz:

Sən mənim canımsan, canı-cananım,
Sabahım, sərtacım, dinim, imanım,
Sana qurban olsun bu Nərgiz xanım,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən!

Aldı Alı xan:

Leyliyə Məcnundu, Əsliyə Kərəm,
Nola, yar camalın bir də bir görəm;
Qadir Allah, səndən möhlət istərəm,
Alıyam, Pərisiz can da vermərəm.

Nərgiz xanım Alı xanın dərindən halı olub onu yola saldı. Alı xan günə bir mənzil gedib, Həsən qalaya çatanda gördü bir böyük yığınaq var. İrəli gedib gördü bir sövdayar əlində bir kağız tutub deyir:

– Kimdi bu kağızın sahibi?

Alı xan kağızı ondan aldı, baxanda gördü ki, Pəri xanımın dəsti-xəttidi. Tez oxuyub məzmunundan xəbərdar oldu, aldı, sövdayara nə dedi:

Aldı Alı xan:

Başına döndüyüm, bəzirganbaşı,
Bu kağızı yazan sonam necoldu?
Ayağına dəyməsin yolların daşı,
Bu kağızı yazan sonam necoldu?

Aldı bəzirgan:

Başına döndüyüm, ay dərviş qardaş,
Kağız mənə naghah yerdən tuş oldu.
Sən də mənim kimi yaman dərde düş,
Kağız mənə naghah yerdən tuş oldu.

Aldı Alı xan:

Aləm bilir şirin candan bezaram,
Özüm öz dərdimi pünhan yazaram,
Pəri deyə, bu dünyanı gəzərəm,
Bu kağızı yazan sonam necoldu?

Aldı bəzirgan:

Eşqin səməndini minib çapmışam,
Bənnə olub, sınıq könül yapmışam,

Naməni çay üstə yoldan tapmışam,
Namə mənə naghah yerdən tuş oldu.

Aldı Alı xan:

Alı xan deyərlər mənim adıma,
Pərvanə tək qovrulmuşam oduna,
Hər zaman düşəndə Pəri yadıma,
Bu kağızı yazan Pərim necoldu?

Aldı bəzirgan:

Yetişsin dadına Heydəri-kərrar,
Yolunda qoymuşam mal, mülk – hər nə var,
Sana qurban olsun Saleh sövdayar,
Kağız mənə naghah yerdən tuş oldu¹⁷.

Alı xan mərd adam idi. Sövdayar nə ki xərc eləmişdi, bütün xərcini verdi. Sonra kağızı da götürüb yola düşdü. Çox getdi, az getdi, bir çobana ürcah oldu. Çoban elə ki Pəri xanımı axtarıqlarını bildi, öz başına gələn əhvalatı onlara danışdı. Üstəlik Pəri xanımın kağızını da göstərdi. Alı xan kağızı oxuyub, lap yəqin hasil elədi ki, Pəri sağdı, özü də bu aralardadı. Qərək, çoban da bunlara qoşuldu, mənzilbəmənzil teyyi-mənazil gedib, çatdılar Pitlis şəhərinə. Bunlar Pitlis şəhərini gəzə-gəzə gəlib Hacı Sayadın qapısına çıxdılar. Pəri xanım qapıda durmuşdu, gördü ki, Qara Vəzir, Alı xan, bir də çoban, budu, gəlirlər. Özünü bir az da başqa şəkllə salıb onları qabaqladı, salam verdi. Alı xan baxdı ki, bu bir keçəl oğlandı, amma nə isə gözə çox şirin gəlir. Alı xanın quşu qondu ona, soruşdu:

– Sən kimsən, adın nədi?

Pəri xanım dedi:

– Adım keçəl Əhməddi. Özüm də bu evdə nökerəm.

Alı xan soruşdu:

– Yaxşı, bura kimin evidi?

Pəri xanım dedi:

– Bu evin sahibinə Pitlisli Hacı Sayad deyərlər. Çox dünyagörmüş, gəzmış, dolanmış bir adamdı. Həmişə kimin hər nə dərdi olsa, onun

yanına gələr. Əgər siz bir gecə ona qonaq qalsanız ondan çox şey əxz eləyə bilərsiniz.

Alı xan soruşdu:

– Bəs biz necə eləyək ki, ona qonaq olaq?

Pəri xanım dedi:

– Siz burada gözləyin, mən gedib ona deyim.

Pəri xanım daban aldı içəri, Hacı Sayadın yanına girdi. Hacı Sayad baxdı ki, keçəl sözlü adama oxşayır, soruşdu:

– Keçəl, nə sözün var?

Pəri xanım dedi:

– Hacı, bizim yerlərdən iki qərib dərviş gəlib, bu gecə mənə qonaq olmaq istəyirlər.

Hacı dedi:

– Get, çağır gəlsinlər. Sənin qonağın, mənim qonağım, təfavütü yoxdu.

Pəri xanım qaçıb Alı xangili içəri çağırırdı. Dərvişlər yedilər, içdilər, gecə araya gələndə Hacıgil də gəldilər bu otağa. De oradan, buradan söhbət başlandı. Pəri xanım üzünü tutdu Alı xana, dedi:

– Ağa dərviş, bir nağıldan-əhvalatdan deyin, qulaq asaq, gecəmiz keçsin.

Alı xan qızardı, dedi:

– Vallah, biz nağıl-zad bilən dərvişlərdən deyilik.

Nağıl adı gələndə çobanın kefi duruldu, dedi:

– Nağılın yaxşısını elə dədə-babadan keçəllər bilirlər. Sən birini danış, biz də qulaq asaq.

Yerbəyerdən hamı çobanın sözünü təsdiqlədi. Pəri xanıma da elə bu lazım idi. Dedi:

– Çoban qardaş, mən bir nağıl deyərəm, amma ki, şərtim var. Mən nağılı qurtarana qədər görək heç kəs bayıra çıxmaya.

Çoban o saat çomağını çiyinə qaldırıb dedi:

– O məndə. Duraram qapıda. Bir adamı yerindən tərpənməyə qoy-maram.

Çoban bunu deyib keçdi qapının yanına. Hamı gözünü keçələ dikdi. Pəri xanım diz üstə əyləşib bir Tapdığa baxdı, bir də dönüb Qara Vəzirə baxdı, nağıla başlayıb dedi:

– Ay Hacı əmi, günlərin bir günündə bu Pitlis şəhərində dövlətli bir Hacı vardı. Bu Hacıнын oğul-uşağı yoxudu. Əhd elədi ki, Allah mənə züryət versə, Qanlı suyun üstündən körpü saldıracam. Xudavəndi-aləm ona bir cüt uşaq verdi – biri oğlan, biri qız. Haman gün Hacı bir uşaq da məsciddən tapdı, arvadına dedi:

– Arvad, biz ikisini istədik, amma xudavəndi-aləm bizə üçünü verdi.

Arvad cavab verdi ki:

– Mən halal südümü harama əmizdirə bilmərəm. O, yaxşı olsa idi, oraya atmazdılar.

Bu sözü eşidəndə Tapdıq Pərinin sözünü yarımçıq kəsib, Hacı Sayada dedi:

– Ay dədə, icazə ver bir eşiyyə çıxım, gəlim.

Hacı Sayad dedi:

– Ədə, dayan görüm, bu, deyəsən qəribə əhvalat danışır.

Tapdıq durdu ki, çölə çıxsın. Çoban çomağı hərləyib dedi:

– Nə qədər ki başın üstündədi, yerində otur!

Tapdıq dönüb oturdu yerində. Hacı dedi:

– Oğul, danışginən, görək dalı nə oldu?

Keçəl dedi:

– Hacı əmi, bir gün oldu ki, bu şəhərin hacıları haca getdilər. Bizim Hacı da qızı Pəri xanımla tapıb saxladığı oğlu Tapdığı evdə qoyub, haca getdi.

Günlərin bir günündə Tapdıq bazardan gələndə o qarı ki, onu saxlamışdı, onnan qabaqlaşdı. Qarı dedi:

– Oğul, Pəriynən necə yola gedirsən? Nə işdəsən?

Tapdıq dedi:

– Dolanıram da, nə işdə olacam?

Qarı dedi:

– Bə niyə arayı qatmamısan? O sənin bacın deyil ha.

Tapdıq soruşdu:

– Bə mən neyləyim?

Qarı cavab verdi:

– Get, bir nişan dəsmalı al, bu gecə arayı düzəlt.

Tapdıq getdi, bir dəsmal hazır eləyib, gəldi Pəri xanımın yanına, dedi:

– Nə cür olsa gərək mənə gələsən.

Pəri xanım nə qədər yalvardısa əlac eləyə bilmədi, axırda afta-
fanın küpüynən onun təpəsinə vurdu dağıtdı. Bir gün Məkkə çovuşu
gəldi, xəbər verdi ki, hacılar gəlirlər. Tapdıq Pəri xanıma deməyib,
xəlvət atın birini mindi, qabağa getdi. Ziyarət edəndən sonra Hacı
ondan soruşdu:

– Oğul, niyə bikefsən?

Tapdıq cavab verdi:

– Bir qız qoyub gedibsən ki, gündə filan qədər lotunu başına
toplayıb, camaatın içində bizi biabır eləyirdi. Bir dəfə üstə düşdüm, bir
neçəsini bıçaqladım, olar da mənə bu günə salıb doğradılar.

Hacı oğlunu çağırıb dedi:

– Oğul, apar bacın ləçəri öldür, qanlı paltarını mənə gətir!

Oğlan gedib, bacısını atın tərkinə alıb apardı öldürməyə.

Pəri belə deyəndə Hacı Sayadın gözündən yaş töküldü. Soruşdu ki:

– Oğul, bəs qızın meyiti nə oldu?

Pəri dedi:

– Hələ dayan, Hacı əmi.

Pəri başladı nağılın dalına. Ta söhbət o yerə gəlib çıxdı ki, Alı xan Pə-
rini kəcavəynən Pitlisə yola salır. Bu yerdə Qara Vəzir ayağa qalxdı ki:

– Ay çoban, qoy bir çölə çıxım, bu saat gəlirəm.

Çoban çomağı hərləyib dedi:

– A qara köpək, sən elə əvvəldən mənim gözümə birtəhər gəlir-
sən. Otur yerində, səndə əngəl var.

Qara Vəzir qayıdıb oturdu yerində. Alı xan dedi:

– Qurban olum sənə, keçəl, de görüm dalı nə oldu?

Pəri xanım əhvalatı necə ki, biz bilirik, əvvəldən axıra qədər
danışdı, sonra Alı xanın naçağın götürüb sinəsinə basdı, dedi:

O zaman ki, çıxdıq Vandan İrana,
Qatırlı, şuturlu, mayalı dərviş!
Dindirəndə kəlmə-kəlmə danışan,
Gəlindən, qızdan da hayalı dərviş!

O zaman ki, çıxdım yollara Vandan,
O qürbət ellərdə mən oldum candan,
Halımı xəbər al Budaq çobandan,
O bilir hər işi, əhvalı, dərviş!

Başım qoydum astanaya, daşa da,
Bir rəhm eylə gözdən axan yaşa da,
Mən də gördüm bir qaranlıq meşədə,
O sən itirdiyin maralı, dərviş!

Fələk məni çox ağlatdı, güldürdü,
Ağladılan göz yaşımı sildirdi,
Duran Vəzir bir cüt oğlum öldürdü,
Mərd igid qanına qan alı, dərviş!

Pəri xanım bir ətrafına göz dolandırıb, aldı sözünün axır bəndini, dedi:

Səhər tezdən doğan dan ulduzuyam,
Atamın, anamın xoş avazıyam,
İsmim Pəri, Hacı Sayad qızıyam,
İstəsən göstərim camalı, dərviş!¹⁸

Pəri sözü deyib, başından yağlı sələyi çıxartdı. On dörd hörük yasəmən saçları töküldü topuğuna. Hacı Sayad, qardaşı, anası, hərəsi bir yandan cumdular qızın üstünə. Çoban çomağıynan onların hərəsini bir yana itələyib dedi:

– Çökilin kənara! Bacımı yeməyəcəksiniz ki? Heç öldürmək istəyəndə ürəyiniz yanmırdı. İndi niyə belə şirin olub?

Sonra çomağın ucundan paltarı götürüb qoydu Pərinin qabağına, dedi:

– Bacı, dur paltarını dəyiş! Səni heç kimə verəsi deyiləm. Öz evimizə aparacağam.

Hacı Sayad Tapdıqla vəziri göstərib dedi:

– İndi biz bunlara nə eləyək?

Çoban dedi:

– Onların da işinə özüm baxacağam. Hamıdan qabaq bax bu Tapdığın işinə baxacağam... Bir yerdə adam çörək yesə, ona xəyanət eləməz. O ola ki, qardaş bacıya xəyanət eləyə. Bunun günahı çox böyükdü. İndi mən Tapdıqla vəziri qıyma-qıyma doğrayıb, peyinliyə tullayaacağam.

Çoban bunu deyib, o saat Tapdıqla vəziri parça-parça eləyib, alaqpının hər tərəfindən bir şaqqalarını asdı. O qarı ki Tapdığı öyrətmişdi, onu da bağladı bir xam qatırın quyruğına, dedi:

– Qarı bilər, qatır bilər, öz işləridi.

Bu işlər hamısı qurtarandan sonra Alı xan Pəri xanıma yanaşmaq istədi. Hacı Sayad qoymayıb dedi:

– Ay Alı dərviş, daha mən qızımı sana verməyəcəyəm.

Hacı Sayad Alı xana belə deyəndə çoban çomağı qaldırıb dedi:

– O mənim bacımdı, heç kəsə dəxli yoxdu, heç kəsə də verəsi deyiləm. Bacı, dur gedək evimizə!

Çobana nə qədər dedilərsə, bir şey çıxmadı. Pəri xanım gördü ki, çoban sözünün üstündə möhkəm durub, atası da onu buraxmaq istəmir. İş belə olanda götürdü Pəri xanım, görək nə dedi:

Qanlı dağlar genə düşdü araya,
Haşa üzünüzdən, yaman ayrılıq!
Ölüm haqdı bu dünyada insana,
Ölümdən betərdi, aman, ayrılıq!

Dərdim bir dəryadı, könlüm bir ada,
Günbəgündən artdı, oldu ziyada;
Hərdən bir cüt oğul düşəndə yada,
Ucalır başımdan duman, ayrılıq!

Pəri gəlib bu meydanda durmağa,
Müjgan oxun şirin cana vurmağa;
Dünya bivəfadi bir də görməyə,
Gəlmir sağlığımıza güman, ayrılıq!

Alı xan davam gətirməyib aldı Pərinin cavabında, dedi:

Başına döndüyüm, alagöz Pərim,
Ala gözlü yarım, Pərim, ağlama.
İstəyirlər səni məndən alalar,
Yaxşı yerə gəlib karım, ağlama!

Fələkdən dağıldı bürcü hasarım,
Yaxşı keçinmədi baxtım, iqbalım,
Mən öləndən sonra saxla paltarım,
Səndə qalsın yadigarım, ağlama!

Alıyam, sığındım vəfalı yara,
Bu bitməz işlərə kim eylər çara?

Sən bivəfasanmış, a baxtı qara,
Kəsdin mənim etibarım, ağlama!

Pəri xanım tavus quşu kimi qanad açdı, aldı, görək nə dedi:

Uzaq yoldan gələn yarım,
Yoluna qurban olduğum!
Bircə danış tuti kimi,
Dilinə qurban olduğum!

Yoxdu səntək bir mərdana,
Məni gətirmisən cana;
Gəl sarıl bəyaz gərdana,
Qoluna qurban olduğum.

Keçib bu dağlardan aşaq,
Mövc verib, dəryatək coşaq,
Pəri der: gəl qucaqlaşaq,
Belinə qurban olduğum!

Çoban da, Hacı Sayad da baxdılar ki, bunları bir-birindən ayırmaq heç insaf deyil. Hacı bir aşıq gətirdi. Pəri xanımla Alı xana yeddi gün, yeddi gecə toy vurdu. Çobana bir sürü qoyun Hacı Sayad, bir sürü də Alı xan bağışladı.

Toyun axırıncı günü ustad aşıq gəlib, bu duvaqqapma ilə onların toylarını bağladı:

Sallanıban yüz nazıla,
Gələn kimin yaradı bu?
Qəddi-qamət, nə qiyamət,
Xırdaca dilbəridi bu?
Qabağı vəchi-qəmər,
Yanağı əhməridi bu?
Qası kaman, kirpiyi ox,
Gözləri xumarıdı bu?
Sınəmdə dəftər olub,
Dilimin əzbəridi bu.
Əzbər boy bəstə,
Dəhanı püstə,

Ləbləri məstə,
Cənnət libasda,
Dal gərdən üstə
Qıvrılmış siyah tellər.
Deyəsən şahmarıdı bu.

Heç tapılmaz bu misildə
Gözəllər sultanı deyim.
Ərşdə mələk, yerdə qılman,
Ol gülü xəndanı deyim.
Ləl, mərcan, cavahirdi
Dəhanı, dəndanı deyim.
Vəsfı düşübdü aləmə,
Dillərdə dastanı deyim.
Dastan olmuş halı var.
Ləblərinin balı var.
Ağ üzünün xalı var.
Nazik, incə beli var.
Əcəb şirin dili var.
Ağzı xoş bülbül kimi
Kəlməsi şəkəridi bu.

Bircə baxın bu cavanın
Nə əcəb türfə çağı var.
Bəsləyib hər tərəfdən,
Bir cüt şamama tağı var.
Açılıb sinəsi meydan,
Mərmərə bənzər ağı var.
Müşk-ənbər iyili,
Qoxusu, ətri, yağı var.
Bağına bağban oldum,
Cənnət misalı bağı var.
Bağında lala,
Həm sağu sola.
Çıxanda yola
Düşdüm xəyala.
Başıma bəla.
Tərif deyim qulaq asın,
Gözəllər sərdarıdı bu.

Çıxanda ceyran balası,
Necə gəlir düzdə, baxın!
Bir belə yeriş yeriməz
Ördək ilə qaz da, baxın!
Geyinib əlvan-əlvan,
Örtübdü gülgöz də, baxın!
Süsən-sünbül, tər bənəfşə,
Açılıbdı yazda, baxın!
Mən bu qədər vəsf edirəm,
İnanmırsız, siz də baxın!
Baxın bu qaşı kamana,
Batıbdı qara, dumana.
Könülü düşdü gumana.
Oylağında gül, çəmənə,
Tez yetirin bircə mana.
Məhəmmədi dərdə salan,
Belə sitəmkarıdı bu.